

Jullie moeten weg!

Over vooruitgang, die mensen
en maatschappelijke waarden buitensluit

Colofon

ISBN: 978 94 6365 646 7

1e druk 2024

© 2024, John Habets

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door Ars Donandi.

Vierde Wereldfonds + Ars Donandi

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Jullie moeten weg!

Over vooruitgang, die mensen
en maatschappelijke waarden buitensluit

John Habets

Inleiding

Zo'n kleine veertig jaar maakte ik deel uit van de redactie van het blad *WereldDelen*, aanvankelijk *de Hongerkrant* genaamd. Met het aanvaarden van dit redactielidmaatschap ging een nieuwe wereld voor me open; een wereld, waar ik als de jonge gemeenteambtenaar die ik toen was, nog maar nauwelijks weet van had.

Concentreerden de interviews en de artikelen in het verlengde daarvan zich aanvankelijk rond zaken als de wereldvoedselsituatie, de (mondiale) hongerproblematiek en ontwikkelingssamenwerking, na verloop van tijd werd de invalshoek breder; met tevens aandacht voor onderwerpen als de economie in de brede zin van het woord, mensenrechten, culturele verscheidenheid, inheemse volksstammen en armoedebestrijding.

Dit laatste, geïnspireerd door een interview met bisschop Tiny Muskens, mondde uit in een tienjarige zoektocht naar armoede in eigen land, gebaseerd op dichtbij-ervaringen¹, voortkomend uit een actieve betrokkenheid bij de internationale mensenrechtenorganisatie ATD Vierde Wereld.

De uitgifte van *WereldDelen* en mijn actieve betrokkenheid bij ATD Vierde Wereld zijn nog niet zo lang geleden gestopt. De vrijgekomen tijd heb ik aangegrepen om, nu zonder druk en deadlines, nog eens terug te blikken op de vruchten van dit (vrijwilligers)werk. Ook ben ik me gaan verdiepen in de (diepere) samenhang tussen de diverse aan bod gekomen onderwerpen/ thema's.

Dit alles, en met name het ontdekken van deze diepere samenhang, hebben geleid tot dit boek. De interviews met wetenschappers en onderzoekers, vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties, (bevrijdings-)theologen, schrijvers, politici, et cetera hebben me tot het inzicht gebracht, dat het in belangrijke mate de (eenzijdige) focus in het maatschappelijk verkeer op economische groei is, waarbij de al met al catastrofale neveneffecten van die groei compleet worden genegeerd, die hebben bijgedragen aan de aanzienlijk scheve verhoudingen in de wereld.

Dit nog eens afgezien van het bestaan van enkele systeemfouten in de economische theorie, die de ongelijkwaardige verhoudingen en scheefgroei zoals de wereld die thans kent, nog eens hebben vergroot. Een belangrijk begrip, afkomstig uit de economische theorie, dat in dit verband nader wordt uitgewerkt, is 'externaliteiten' oftewel 'dat wat er buiten gelaten wordt'.

Gaandeweg het boek zal duidelijk worden, dat het hierbij gaat om een cruciale systeemfout, die heeft bevorderd dat zich wereldwijd een kijk heeft kunnen ontwikkelen waarbij onder de noemer van 'voortuitgang' mensen en maatschappelijke waarden worden buitengesloten. Als gevolg van deze 'voortuitgang met oogkleppen' is er als het ware een waas komen te liggen over onze waarneming waardoor we niet meer in staat zijn om tal van negatieve neveneffecten van economische bedrijvigheid eerlijk onder ogen te zien.

Deze ongelijkwaardige verhoudingen en scheefgroei komen ook tot uitdrukking in de manier, waarop 'de economie' en 'de samenleving' zijn 'georganiseerd' en hoe 'de markt' werkt (en niet werkt). Ze zijn er mede debet aan, dat een probleem als dat van honger en ondervoeding zich op een schaal als thans het geval is, kan blijven manifesteren. Maar ook dat andere onaanvaardbare realiteiten zoals extreme, langdurige armoede, of het in verdrukking raken van inheemse volksstammen of de teloorgang van het milieu en de natuur kunnen blijven voortduren.

Dit gaat zo ver, dat alles bij elkaar genomen zelfs meerdere vitale planetaire grenzen (dreigen te) worden overschreden als er geen adequate, samenhangende maatregelen worden getroffen om in het belang van de mondiale samenleving als geheel en van de toekomst hier een eind aan te maken.

Het zijn overigens niet alleen bedrijven, die debet zijn aan deze scheefgroei en het uit de hand lopen van deze neveneffecten van economische bedrijvigheid. Ook op afstand geplaatste overheden en tot kortzichtige consumenten gereduceerde burgers dragen bij aan het voortduren van deze grensoverschrijdingen.

Over hoe het heeft kunnen gebeuren, dat – onder het mom van ontwikkeling en groei – mensen en maatschappelijke waarden vrij gevoelloos worden blootgesteld aan de negatieve neveneffecten van economische bedrijvigheid, gaat dit boek.

¹ John Habets, *Over zelfgemaakte drempels*, 2008, Uitgeverij Elikser.

Met respect opgedragen aan al die maatschappelijk betrokken medemensen en organisaties, die zich ondanks alle tegenstand blijven inzetten voor een wereld, waarin volwaardig rekening wordt gehouden met juist die mensen en maatschappelijke waarden, die in de wereld van vandaag betrekkelijk ongezien opzij zijn/worden gezet.

Inhoud

Inleiding	5
1. VERDUIDELIJKING VAN DE TITEL	13
1.1. "Jullie moeten weg!"	15
1.2. Je mag er zijn!	19
1.3. Verdeeldheid, die vraagt om heling	21
2. OVER HONGER, VOEDSEL EN MARKTWERKING	23
2.1. Honger in ons land? Onbestaanbaar!	24
2.2. Stop de honger. Het kan.	26
2.3. Honger als gevolg van een gebrekkig werkende markt	27
2.4. Voedselconcerns, die een enorme macht vertegenwoordigen	28
2.5. Situaties, waarin de markt niet werkt	30
2.6. De maatschappelijke waarde van lucht	32
2.7. Intermezzo	33
2.8. Een eenzijdig ontwikkelingsmodel	34
2.9. Verdubbeling extreme honger	36
2.10. De onevenredige impact van vlees	38
2.11. "Tegenwoordig kennen de mensen van alles de prijs, maar van niets de waarde"	40
2.12. Nadruk op de zegeningen van het marktsysteem	42
2.13. Valkuilen in de economie	44
2.14. Wát moet er groeien?	47
3. EEN SYSTEEM, DAT WEZENLIJKE ELEMENTEN VAN DE WERKELIJKHEID BUITEN BESCHOUWING LAAT	51
3.1. "De tragedie van de meent"	52
3.2. Eigenbelang, dat plotseling gezien wordt als een deugd	54
3.3. De grote transformatie	55
3.4. Stemmen, die niet gehoord worden	57
3.5. De échte prijs van een hamburger	59
3.6. Intermezzo	61
3.7. De maatschappelijke kosten, die buiten de prijs van een product worden gehouden	63

3.8. Groei is een doel op zich geworden	65
3.9. Met hier en daar wat schroefjes aandraaien en de boel repareren, komen we er niet	66
3.10. Intermezzo	68
3.11. Burgers, die op het verkeerde been worden gezet	70
4. TOE-EIGENING TEN KOSTE VAN DE INHEEMSE BEVOLKING EN INHEEMSE VOLKEREN	71
4.1. Het recht anders te zijn	72
4.2. Binnendringing met een voor de Yanomami verwoestende uitwerking	73
4.3. Eigendomsrechten die worden genegeerd	75
4.4. De terughoudende rol van overheden	77
4.5. Rechtszaken, die zich voortslepen	78
4.6. Vooruitgang, die mensen en maatschappelijke waarden opzij zet	80
5. NIEUWE MANIEREN OM DE WERELD TE WAARDEREN ZONDER ER PRIJZEN OP TE PLAKKEN	81
5.1. Een politiek van het leven, die openstaat voor iedereen	82
5.2. Het recht om bepaalde zaken zélf te mogen bepalen	84
5.3. Het recht om zelf te bepalen hoe het voedselsysteem eruit ziet	86
5.4. Een systeem, dat rekening houdt met de mensenrechten	89
5.5. Betrokken burgers, die weer verbinding met hun voedsel en met de boeren zoeken	91
5.6. Het is wederkérigheid, die mensen vrij maakt	92
5.7. Verbondenheid met de Aarde	95
5.8. Uit de geijkte logica stappen	96
5.9. Naar een samenleving van de vóórzorg	97
5.10. Een achteraf-beeld, waaraan een groot deel van de realiteit ontbreekt	99
6. VERANTWOORDELIJKHEID EN VERVREEMDING	101
6.1. Erosie van het gemeenschappelijke	102
6.2. Economie: de wetenschap van de onbedoelde gevolgen	103
6.3. Het opdelen van de werkelijkheid in gespecialiseerde deelgebieden	105
6.4. Vervreemding is dé tragiek van onze samenleving	106

7. GRENZEN, DIE WORDEN OVERSCHREDEN	109
7.1. Intermezzo	110
7.2. Op te grote voet	111
7.3. Grensoverschrijdend gedrag	112
7.4. "Morgen hebben we weer honger"	113
7.5. Van wie is de ruimte?	115
7.6. Op vertier en safari in Hoedspruit (Zuid-Afrika)	117
7.7. Het 'ontginnen van de maan'	119
8. LEVEN IN VERBONDENHEID	121
8.1. Naar een ethiek van verbondenheid	122
8.2. Een verbondenheid vanuit het hart	124
8.3. Deel van het grotere geheel	126
8.4. Sámen kennis opbouwen	128
8.5. Erbij horen is voor deze jongeren de basis voor werkelijk álles	130
8.6. Het is van geen betekenis om de verschillende mensenrechten als los van elkaar staande rechten uit te werken	132
8.7. "De andere vijftig procent bekijkt het maar"	133
8.8. Het belang om genoeg tijd te kunnen nemen om iederéén te bereiken	134
8.9. Uitgaan van de bestaande realiteit	137
8.10. Vertrouwen, waardigheid en hoop	139
8.11. Het lot van de rijke en dat van de arme: dat hangt met elkaar samen	141
8.12. "Je moet vooral luisteren"	145
9. EEN NIEUWE GRONDTOON	147
9.1. Terugblik met het oog op de toekomst	148
9.2. Gelijkwaardige verhoudingen als vertrekpunt	150
9.3. Intermezzo	152
9.4. Verbondenheid is de sleutel	156
9.5. Oplossingen, die groeien uit verbondenheid	159
9.6. Naar een economie van de voorzorg	161
9.7. In het delen ligt de heilheid besloten	163
9.8. Tot slot	164

1.

VERDUIDELIJING VAN DE TITEL

1.1. “Julie moeten weg!”

Hoe de essentie van dit boek met een praktisch voorbeeld inzichtelijk te maken? Al snel komt het beeld in me op van Carmilla¹. Ik heb Carmilla, een Spaanse vrouw van rond de 45 jaar oud, zo’n twintig jaar geleden ontmoet; een ontmoeting, die destijds veel indruk op me heeft gemaakt.

Ik ontmoette Carmilla tijdens een creatieve workshop, voorafgaand aan het officiële programma van een internationale bijeenkomst in Warschau². Carmilla maakte als medestander deel uit van de Spaanse delegatie van ATD Vierde Wereld, een internationale mensenrechtenorganisatie. Leden van de delegatie stelden zich aan de deelnemers van de workshop voor met behulp van een fotoboek. Zo konden mensen zich een beeld vormen van de situatie in de Spaanse hoofdstad, waar de beweging actief is. Het fotoboek was ook een goeie ‘opstap’ om via een praatje de leden van de Spaanse delegatie een beetje beter te leren kennen.

Ik weet nog hoe ik, door het fotoboek van de Spaanse delegatie bladerend, zocht naar een geschikte mogelijkheid om contact te maken met deze voor mij onbekende mensen, die ook nog eens een andere taal spraken. Op een gegeven moment sprak een Spaanse vrouw, zichtbaar getekend door het leven, een ander lid van de Spaanse delegatie aan. Haar verzoeking vormde de aanleiding, ondersteund door een vertaalster, tot een gesprek van een uur.

De vrouw, die Carmilla bleek te heten, voelde zich niet echt happy met haar nieuwe situatie, gaf ze te kennen aan het mededelegatielid naast zich. Carmilla, zo werd duidelijk, leefde tot voor kort, samen met haar kinderen, in een provisorisch bouwsel van afvalmateriaal, karton en hout. Van hieruit voorzag ze in haar levens-

1 John Habets, *Over zelfgemaakte drempels*, 2008, Uitgeverij Elikser.

2 Een ontmoeting van ATD Vierde Wereld in Warschau met als thema *Samen actief voor een Europa voor allen*. Zie ook het artikel *De wereld op zijn kop* in *WereldDelen* 28, april 2004.

onderhoud en dat van haar kinderen. Carmilla's straathandeltje – de verkoop van zakjes chips en andere lekkernijen – was haar leven. Het gaf een (broze) basis aan haar bestaan en zin aan haar leven. Een bestaan, dat ze deelde met zo'n veertig andere, naar moderne maatstaven primitief gehuisveste gezinnen. Carmilla wás iemand. De mensen kénden haar. Ze mocht er zijn.

Het leven van Carmilla en de andere gezinnen veranderde toen zich op een gegeven moment ambtenaren van de gemeente tot de gezinnen wendden met de mededeling: "Jullie moeten weg!". Op de plek van Carmilla's provisorisch onderkomen en de huisjes daaromheen moest namelijk een groot, modern flatgebouw komen. Geen woord over hoe het dan verder moest met Carmilla en haar kinderen en met de andere gezinnen. Geen aandacht voor deze vrouw en de benarde situatie, waarin zij en de andere leden van haar gezinnetje en haar burens zich bevonden. Slechts één ding was belangrijk: deze mensen moesten wég, wijken voor vooruitgang.

Gelukkig stonden Carmilla en haar burens niet alleen. Er was een groepje mensen, dat zich het wel en wee van Carmilla en haar 'medemensen in de marge' aantrok. Toen de Spaanse ambtenaren aangaven, dat de gezinnen 'weg moesten', steunde die groep de gezinnen in de gerechtvaardigde eis om als mens erkend en gehoord te worden. En wat aanvankelijk niet voor mogelijk werd gehouden, lukte: de gezinnen kregen vervangende woonruimte aangeboden: een goed uitzierende flat, voorzien van water en licht.

Een enorme vooruitgang, waar iedereen alleen maar beter van werd. Althans zo leek het op het eerste oog! Er zat echter, werd me al snel duidelijk, nog een andere kant aan de zaak, namelijk de kant van Carmilla en en alle andere gezinnen, die daar 'weg moesten'.

Ik kan me de onmacht die in de ogen van Carmilla te zien was, nog goed voor de geest halen. Alsof met de verhuizing de grond onder haar voeten was weggemaaid. Zelfs het kleine beetje zekerheid, dat haar bestaan enkele maanden geleden nog ken-

merkte, stond inmiddels op wankelen en dreigde te verdwijnen. Waarbij niet moet worden vergeten, dat het hier hoe dan ook om een min of meer gedwongen vertrek ging; een vertrek, dat – zo bleek uit het verdere verloop van het gesprek – onvoldoende rekening hield met de concrete situatie van Carmilla en haar medemensen in de marge.

Toen Carmilla het lid van de Spaanse delegatie naast zich aansprak en zei, dat ze zich niet echt happy voelde met haar nieuwe situatie, doelde ze niet zozeer op de verhuizing op zich. Ze was namelijk blij met de ondersteuning en de hulp, die haar was aangeboden. Het waren echter vooral de (onbedoelde) gevolgen die de verhuizing had op haar leven. Carmilla mocht namelijk in de wijk, waar ze kwam te wonen, haar beroep als straatverkoopster niet meer uitoefenen. Dit zette haar leven, zoals ze dit tot dan toe had opgebouwd en geleefd, op z'n kop. Alle structuur was in één keer weg uit haar leven. Hoe moest het nu verder met haar?

Het heeft een tijdje geduurd voordat ik begreep hoe het kon, dat de gezinnen werden gezien als niet veel meer dan een ongewenst obstakel, dat snel en efficiënt moest worden weggewerkt.

Daarnaast bleken de gezinnen ook nog eens zodanig over de omgeving te zijn verspreid, dat mensen, die eerst burens en buurtgenoten waren geweest, nu door een afstand van soms wel veertig kilometer van elkaar werden gescheiden. Met als gevolg, dat nagenoeg hun hele sociale netwerk wegviel en mensen van het ene op het andere moment op zichzelf werden teruggeworpen. Hoe moest het nu verder met hun leven?

Het heeft een tijdje geduurd voordat ik begreep hoe het kon, dat de gezinnen werden gezien als niet veel meer dan een ongewenst obstakel, dat snel en efficiënt moest worden weggewerkt. Voor een deel werd me dit duidelijk toen ik enkele weken na de internationale bijeenkomst in Warschau over dit voorval sprak met enkele bekenden. Een collega zei: *“Tóch begrijp ik het!*

Die ambtenaren waren van de dienst stadsvernieuwing. Die dienst en dus die ambtenaren houden zich bezig met stadsvernieuwing. Alles wat daarbuiten valt, zien ze niet."

Teveel deel-denken dus, tot uitdrukking komend in een oogklempenkijk. Mensen zien wel een fragment, maar niet het geheel. Wie deze gezinnen waren, wat ze deden, wat hun mogelijkheden (en beperkingen) waren, en hoe het na zo'n verhuizing naar elders dan verder moest: dát stuk van de werkelijkheid zagen deze ambtenaren niet. Daar gingen zij niet over.

De houding van de ambtenaren – functionarissen zoals ikzelf – getuigde van een gebrekkig inlevingsvermogen en van een al dan niet bewuste onverschilligheid, van ongelijkwaardigheid troef ook. Teveel met het hoofd, te weinig met het hart. Met uitsluiting tot gevolg.

1.2. Je mag er zijn!

Een soortgelijke ervaring kwam me ter ore tijdens een verblijf op de vakantieboerderij in Wijhe van ATD Vierde Wereld. Het is hier, dat ik in gesprek kom met een jonge volontaire³, die me vertelt over een van haar eerste ervaringen met uitsluiting, als ze in contact komt met een heel arm gezin in Azië, dat verblijft in een huisje, gemaakt van afvalmateriaal. Het staat in een krottenwijk, waar geen fatsoenlijke toiletten zijn en ook andere sanitaire voorzieningen ontbreken. Hetzelfde geldt voor stromend water. En omdat er nauwelijks leefruimte is, ontbreekt het ook aan privacy voor de wijkbewoners.

De situatie verandert als de arme familie een woning aangeboden krijgt. *“Het was dit of niets,”* aldus de vrijwilligster. Ze kan zich de angst in de ogen van de vrouw des huizes, met wie ze regelmatig contact heeft, nog levendig voor de geest halen. Het gezin moet van de ene op de andere dag beslissen of het de woning, die 45 kilometer verderop gelegen is, wil hebben.

De vrouw oogt radeloos. Ze heeft in feite geen keuze. Hoe moet het nu met haar kinderen, die hier naar school gaan? Hoe moet het verder met haar man, die het oud ijzer hier in de wijk ophaalt? Hier in de wijk hebben de vrouw en de andere wijkbewoners hun contacten. Hier zijn ze opgenomen in de gemeenschap. Maar dáár, kilometers verderop: daar kennen ze niemand en kent niemand ze. En hoe moet het verder zonder de hulp van de ouders van de vrouw des huizes, die direct naast het gezinnetje wonen? En misschien nog wel het allerbelangrijkste: hoe moet het gezin de hogere vaste lasten van die andere woning betalen?

“Niet meetellen: ik denk, dat dit nog het ergste is,” stelt de jonge volontaire vast; “wil niet iederéén iets betekenen? Wat me nog het meest heeft geraakt, waren de kreten om erkenning, de pijn

3 Volontairs zijn medewerkers van de beweging ATD Vierde Wereld, die zich voor een langere tijd beschikbaar stellen om met en voor heel arme en uitgesloten bevolkingsgroepen te werken op plekken, waar de beweging hen nodig heeft.

om niet mee te tellen in de samenleving, de vicieuze cirkel waarin mensen terecht kunnen komen, het vechten tegen de bierkaai. Pas toen ben ik me iets beter gaan realiseren wat echte armoede is.”

Ik probeer me voor te stellen hoe alleen en door alles en iedereen verlaten de vrouw des huizes zich moet hebben gevoeld. En door mijn hoofd flitst: alleen al een andere grondhouding in de samenleving en bij hulpverlenende instanties in de geest van “Je mag er zijn” zou een wereld van verschil maken!